

МЕТОДОЛОГІЯ. ІСТОРІОГРАФІЯ. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 911.3:930

ІВАН САВЧУК

кандидат географічних наук, старший науковий співробітник,
сектор територіальної організації суспільства,
Інститут географії НАН України
(Київ, Україна), ivansavchuk@yahoo.com

ОСНОВНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОСТОРОВО-ГАЛУЗЕВОГО РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Виділяються основні наукові підходи до вивчення просторово-галузевого розвитку господарської діяльності та розкриваються особливості вивчення господарської діяльності на території сучасної України з позицій відповідних наукових шкіл. Показано послідовність виникнення різних наукових підходів та їх ґносеологічну відмінність. При цьому було застосовано низхідний напрям представлення відповідних шкіл із метою розуміння тісних зв'язків між ними. Теоретико-методологічні підходи наукових шкіл глобальної історії; геоісторичної, світ-системної, постколоніальної, позитивістської традиціоналістичної, описової є доволі відмінними, що зумовлено різними головними засадами у вивченні господарської діяльності. При цьому у сучасній історичній науці України дослідження з питань економічної історії поодинокі. Переважно вони написані з традиційних позицій. При цьому має місце різна методологія вивчення господарського розвитку в минулому з огляду на належність відповідного вченого до певної наукової школи. Специфікою наявних в українській історіографії наукових шкіл щодо вивчення господарської діяльності на території сучасної України є їх умовний поділ на дві головні групи – радянського марксизму й української політичної еміграції. Кожна з них має власні виразно відмінні теоретико-методологічні установки та напрями дослідження. При цьому обидві ці наукових групи продовжують свої дослідження в рамках традиційного позитивістського підходу. Таким чином виникає потреба у залученні сучасних іноземних наукових підходів до розуміння господарських процесів та явищ у минулому на території сучасної України. Це дозволить розробити нову історичну часову періодизацію для потреб вітчизняної економічної історії.

Ключові слова: наукова школа, господарська діяльність, Україна.

Велика роль у сучасних дослідженнях минулого належить міждисциплінарним підходам, в яких поєднуються в єдине ціле методологія й методика різних наук. Так досягається комплексність у розумінні процесів. Таким чином сформувалися різні наукові школи.

Аналіз численних публікацій дозволяє виділити такі основні наукові підходи до вивчення просторово-галузевого розвитку господарської діяльності: глобальної історії, геоісторичний, світ-системний, постколоніальний,

позитивістський традиціоналістичний, описовий. Наведений поділ дещо умовний, особливо щодо сучасних дослідників. Вони зазвичай не висловлюються чітко про свою належність до певного наукового підходу. Для них характерне уникання загальних теоретико-методологічних розробок.

У вітчизняній історичній, географічній та економічній науці відсутні узагальнюючі великі праці з вивчення сучасних наукових шкіл і напрямів. У поодиноких публікаціях лише розкриваються особливості підходів окремих відомих учених та сформованих ними наукових шкіл.

Мета цієї статті полягає у стислому розгляді основних теоретичних і методологічних засад вивчення господарської діяльності в рамках указаних вище наукових шкіл¹. Для цього було поставлено такі завдання: 1) виділення за часовою періодизацією відповідних наукових підходів до вивчення господарської діяльності від найсучасніших до найперших; 2) стислий їх аналіз.

Глобальної історії підхід як окремих теоретико-методологічний напрям сформувався в 1990-х рр. Його представники акцентують увагу на взаємозалежності процесів економічного розвитку у всьому світі, що часто не мають причинно-наслідкової форми прямої послідовності, а по-різному впливають на життя й господарювання людей у різних суспільствах². Це спричинено появою певного важливого соціально-культурного феномену або розвитком відповідного процесу технологічних змін. У рамках цього наукового підходу набули широкого використання методи квантитативної історії, побудови/реконструкції довгих рядів розвитку певного явища, виявлення непрямих та опосередкованих механізмів впливу змін у суспільстві на його розвиток. Велике значення надається вивченню процесів мондіалізації і глобалізації.

Важливою методологічною особливістю цього підходу стало акцентування уваги на рівному значенні та важливості в розвитку суспільства економічних процесів, що мали місце в різних частинах світу. Особливу увагу представники цієї школи привертають до вивчення різноманітного впливу змін у природному середовищі як панпланетарного явища на господарський розвиток і політичні трансформації в усьому світі. При цьому акцентується увага на неоднаковій силі прояву та напряду дії відповідних природних змін на економічні й соціально-політичні процеси і тенденції в розвитку різних цивілізацій.

Основна увага звертається на вивчення довготривалих усталених зв'язків між різними народами, поширення між ними технологічних і суспільних (у широкому значенні цього терміна) інновацій у контексті вікових ритмів функціонування природного середовища. При цьому намагаються встановити певні глобальні тенденції та отримати нові теоретико-методологічні

¹ З огляду на можливість ознайомлення українського читача з теоретико-методологічними напрацюваннями іноземних колеґ переважно наводяться відповідні публікації українською й російською мовами. Публікації іншими мовами подано за умови відсутності їх перекладу.

² *Кінг Ч.* Історія Чорного моря. – К., 2011. – 272 с.; *Мак-Нил У.* В погоні за мощью: Технологія, вооруженная сила и общество в XI–XX вв. – Москва, 2008. – 456 с.; *Радимен В.* Пług, мор і нафта: Як людство здобуло контроль над кліматом. – К., 2013. – 272 с.; *Синцеров Л.М.* Революція на транспорті, в средствах связи и образовании мирового хозяйства на рубеже XIX и XX вв. // География мирового развития: Сб. науч. тр. – Вып.2. – Москва, 2010. – С.126–142.

узагальнення універсального типу, що дозволяють створювати квантитативні моделі історичного розвитку та імітаційні моделі, які розкривають вплив цих змін на економічний розвиток держави чи світу³.

Основним методологічним питанням при цьому є дослідження становлення глобалізованої економіки як єдиного цілісного утворення на основі концепції «економіки-світу»⁴, з урахуванням циклічності розвитку більшості господарських, суспільних і природних процесів, що, накладаючись один на один, створюють єдиний тренд розвитку людства⁵. В основі цієї наукової школи лежать теоретико-методологічні напрацювання представників геоісторичного підходу, що доповнюються широким застосуванням математико-статистичних методів (кліодинаміка) для реконструкції макроекономічних процесів у минулому та розроблення універсального підходу до усвідомлення ролі технологічних інновацій у зміні буття всього людства.

Геоісторичний підхід сформувався в рамках школи «Анналів» у другій половині ХХ ст.⁶ В його основі лежить усвідомлення наявності двох типів часу – довго- й короткотривалого. До першого відносяться ті види людської діяльності, що дуже повільно змінюються (наприклад, сільське господарство), але які визначають господарський профіль певної території. До другого, навпаки, відносять те, що змінюється швидко (приміром, політичне життя)⁷. Важливе значення при цьому набуває окреслення меж і виділення структур природо-історико-господарських регіонів, що формують певні самодостатні системи буття людських спільнот. Ф.Бродель (фундатор цього міждисциплінарного напрямку) вже в 1947 р. порушив питання про необхідність покінчити з розумінням історії суто як переліком подій, на перше місце висунувши географію, перед власне економікою, а політика з'являється наприкінці. При цьому розуміння географії як «довгого часу суспільств» дозволило йому окреслити структуралістський підхід⁸.

Із часом, через вплив обміну місцевої продукції на рідкісну, завезену ззовні, відбувається посилення спеціалізації господарства та його інтеграція до більших за охопленням території господарських структур – цивілізацій і світу-системи. У складі останнього визначальне значення мають провідні міста, в яких виникають головні інновації та де зосереджено обмін найважливішими благами й накопичено найбільші фінансові ресурси.

³ Серед останніх праць у цьому напрямі слід відзначити: История и математика: Макроисторическая динамика общества и государства / Отв. ред. С.Ю.Малков, Л.Е.Гринин, А.В.Коротаев). – Москва, 2007. – 184 с.

⁴ Докл. див.: Бродель Ф. Динамика капитализма. – Смоленск, 1993. – 128 с.; Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст.: У 3 т. – К., 1995–1998; Économie-monde // Dictionnaire de la géographie et de l'espace des sociétés. – Paris, 2003. – P.292–293.

⁵ Див.: Bairoch P. Victoires et déboires: histoire économique et sociale du monde du XVIe siècle a nos jours: En 3 vol. – Vol.2. – Paris, 1997. – P.386–432.

⁶ Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст.: У 3 т. – К., 1995–1998; Dollfus O. La mondialisation. – Paris, 2007. – 180 p.

⁷ Браун Е. Школа Анналов – «Новая историческая наука» // Анналы экономической и социальной истории. – Москва, 2007. – С.18–19.

⁸ Braudel Fernand (1902–1985) // Dictionnaire de la géographie et de l'espace des sociétés / Sous la dir. de J.Lévy, M.Lussault. – Paris, 2003. – P.118–119.

На думку представників цього напрямку, найважливішим етапом у становленні сучасного світу було «довге середньовіччя», що охоплювало період не лише від становлення християнського Заходу до відкриття Америки, а мало значно триваліше існування – до першої промислової революції.

Розкриття переважно механізмів впливу обміну на малозмінні у часі та просторі структури повсякденного життя й господарювання за «довгого середньовіччя» в певних виразно окреслених регіонах є методологічною особливістю представників цього напрямку в історії.

Світ-системний підхід сформувався як продовження розвитку теоретико-методологічних напрацювань школи «Анналів» у 1970-х рр. та неомарксизму⁹. У його основу покладено розуміння торгівлі як найважливішої форми обміну та виразника господарського значення певної території. Виділяють такі етапи у формуванні сучасного світу-системи:

– міні-системи – замкнені розрізнені системи людських спільнот часів стародавнього додержавного суспільства та світи-міста, що сформувалися на початковій стадії розвитку людського суспільства у зоні впливу певного міста;

– імперії-світи – перші аграрні держави з виразною жорсткою ієрархією суспільства, чітким поділом праці в його рамках, наявністю позаекономічних механізмів перерозподілу благ у межах суспільства з розвинутою внутрішньою системою обміну ними;

– економіки-світи – поєднання неоднорідних за рівнем господарського розвитку країн за допомогою механізмів зовнішньоекономічних зв'язків та обміну знань, умінь, навичок, що обумовлюють певну універсальну стандартизацію способу життя панівних верств суспільства й виникнення процесів саморегулювання господарських обмінів в його межах.

Із позицій географії й економіки «економіка-світ» – це територіально економічно-автономний простір, стабільний тривалий час, у центрі якого завжди домінує місто (інколи два, але при цьому система не дерегулюється), що поділяється на послідовні зони за градієнтом (ядро, напівпериферія, периферія, найвіддаленіша частина) за функцією походження та ступеня просторової взаємодії¹⁰. Відповідні складові можна виділити й у межах певної країни чи регіону світу¹¹.

Основними напрямками вивчення розвитку господарської діяльності в історичному минулому представниками цієї наукової школи є виявлення причин колоніальної залежності, індустріальної революції, зв'язків типу

⁹ *Арриги Дж.* Долгий двадцатый век: Деньги, власть и истоки нашего времени. – Москва, 2006. – 472 с.; *Валлерстайн И.* Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. – Санкт-Петербург, 2001. – 416 с.; *Дольфус О.* Система Мир // Мировая экономика и международные отношения. – 1995. – №6. – С.77–86; *Иноземцев В.Л.* Расколота цивилизация: Наличествующие предпосылки и возможные последствия постэкономической революции. – Москва, 1999. – 703 с.; *Géographie universelle: En 10 vol., 12 livres / Sous la dir. de R.Brunet.* – Vol.1. – Livre 2: Mondes nouveaux. Le système Monde / Cl.Bataillon, J.-P.Deler, H.Théry. – Paris, 1991. – 552 p.

¹⁰ *Économie-monde // Dictionnaire de la géographie et de l'espace des sociétés.* – P.292.

¹¹ *Трейвиш А.И.* Город, район, страна и мир: Развитие России глазами страноведа. – Москва, 2009. – С.58–62.

«метрополія – колонія» та «метрополія – центр світу», економічно зумовлених суспільних змін і розвитку політичної діяльності в рамках великих геополітичних систем¹².

Постколоніальний підхід сформувався наприкінці 1970-х рр. як відповідь на світ-системний підхід із позицій класичного марксизму¹³. У його основі лежить твердження про нерівномірний і неправомірний розподіл благ у світі-економіці, зумовлений тривалим привласненням країнами-метрополіями багатств народів «третього світу». Представники цього підходу акцентують увагу на складному й не завжди очевидному механізмі перерозподілу багатств у рамках постколоніальних суспільств, наявності виразної технологічної залежності їх від розвинутих країн (периферійний капіталізм)¹⁴. Тому імпульсом у розвитку країн «третього світу» має бути їх самодостатність та опертя на власні сили, шляхом розвитку взаємного обміну між ними, мінімізації зовнішніх запозичень, зменшення присутності глобальних і транснаціональних компаній у рамках політики індустріалізації імпортозамінних виробництв.

У дослідженні економіки постколоніальних країн періоду до появи колонізаторів звертається увага на наявність більш урівноваженої мережі торговельних зв'язків регіонального плану та на негативний вплив політики колоніальної влади, спрямований на порушення економічної рівноваги через запровадження митних перепон та пряму товарну інтервенцію на ринки колоній, їх ізоляцію від економічних зв'язків з іншими країнами світу. Велике значення представники цієї наукової школи надають прояву мондіалізму та глобалізації, що зумовили як ліквідацію колоніальної системи, так і посилення глибини економічного відставання країн, котрі розвиваються.

Постулюється, що світовий ринок виник насамперед на основі нерівномірного перерозподілу товарів, вироблених в Азії, Африці й Південній Америці на користь окремих країн-метрополій Європи, що створили першу світову «трикутникову» систему обміну благ¹⁵. На її основі було сформоване економічне підґрунтя індустріалізації у Західній Європі, а це визначило її першість у господарському й політичному розвитку всього світу. Саме для забезпечення потреб нового капіталістичного суспільства було змінено докорінним чином господарську структуру залежних і колоніальних країн, що унеможливило їх випереджальний розвиток після здобуття незалежності.

Позитивістський традиціоналістичний підхід є продовженням класичних напрацювань в історії, економіці, географії від початку їхнього становлення як окремих наук (у сучасному розумінні) з чітким теоретичним і

¹² Géographie universelle: En 10 vol., 12 livres / Sous la dir. de R. Brunet. – Vol.1. – Livre 2: Mondes nouveaux. Le système Monde / Cl. Bataillon, J.-P. Deler, H. Théry. – Paris, 1991. – 552 p.

¹³ Амин С. Вирус либерализма: перманентная война и американизация мира. – Москва, 2007. – 262 с.; Дус Сантус Т. Структура зависимости // Скепсис. – 2008. – №5 [Електронний ресурс]: http://scepsis.net/library/id_2297.html; Пребиш Р. Периферийный капитализм: есть ли ему альтернатива? – Москва, 1992. – 337 с.

¹⁴ Докл. див.: Бобровников А.В. Макроциклы в экономике стран Латинской Америки. – Москва, 2004. – С.70–101.

¹⁵ Bairoch P. Victoires et déboires... – Vol.2. – P.773–775.

методологічним інструментарієм на базі описового підходу¹⁶. У класичних працях із питань історії господарства, написаних із позицій позитивізму, кожне окреме суспільство чи територія (держава) переважно вивчались ізольовано як річ-у-собі. Мало уваги було звернуто на наявність непрямих зв'язків між рівнем розвитку суспільства й технології та, як наслідок, його господарської діяльності.

На початку ХХ ст. було цілісно оформлено методологічні засади позитивістського підходу в історії, економіці, географії¹⁷. Проявлялися перші спроби теоретичного осмислення особливостей розвитку господарської діяльності людини як окремого феномену буття. Особливе значення набувало вивчення давніх цивілізацій шляхом застосування методів антропології й етнографії до дослідження господарської діяльності народів, які перебували на різних стадіях технологічного розвитку. Для цього застосовували методи аналогії й порівняння відомих за археологічними розкопками артефактів із предметами праці та життя племен Азії, Африки, Південної Америки, які жили в умовах кам'яного чи мідно-кам'яного віку. На основі цих напрацювань було вироблено основні засади сучасної історичної реконструкції господарської діяльності в давнину.

Окреме місце у цьому напрямі належить школі «Анналів». Її методологічною особливістю була концепція «тотальної історії»¹⁸, яку переважно використовували для вивчення середньовіччя Європи, що розумілося у значно більшій часовій протяжності. При цьому акцентувалася увага на необхідності вивчення господарської діяльності в минулому як частини соціального простору, що існує у відповідному географічному середовищі¹⁹.

У рамках позитивізму у ХХ ст. розвинувся радянський марксизм. У його основі лежало вчення про наявність універсальних суспільних формацій, які поступально змінюють одна одну, розвиваючись на певних панівних видах господарської діяльності²⁰. Було постульовано примат виробництва над

¹⁶ Див.: Всемирная история: В 6 т. – Т.4: Мир в XVIII веке. – Москва, 2013. – 787 с.; Энциклопедия истории Украины: У 10 т. / Гол. ред. В.Смолий. – К., 2003–2013; История человечества: В 8 т. / Под ред. А.Х.Дани, Ж.М.Мозна. – Т.2: III тысячелетие до н.э. – VII век до н.э. – Москва, 2003. – 623 с.; *Культчицький С.* Червоний виклик: Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі: У 3 кн. – К., 2013; *Мионов Б.Н.* Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.): Генезис личности, демократической семьи, гражданского общества и правового государства: В 2 т. – Санкт-Петербург, 2012.

¹⁷ *Геттнер А.* География: её история, сущность и методы. – Ленинград; Москва, 1930. – 416 с.; *Лёв А.* Географическое размещение хозяйства. – Москва, 1959. – 455 с.; *Улин Б.* Межрегиональная и международная торговля. – Москва, 2004. – 416 с.; *Vairoch P.* Victoires et déboires... – Vol.2.

¹⁸ За словами Ж. Ле Гоффа, «концепція тотальної історії включає у себе не лише те, що інші традиції думки називають культурою чи цивілізацією, – вона має на увазі також і матеріальну культуру – техніку, економіку, повсякденне життя [...], так само й інтелектуальну та художню культуру, не встановлюючи між ними ані відносин детермінізму, ані навіть ієрархії. Зокрема вона уникає понять “базис” і “надбудова”, котрі гвалтують усвідомлення історичних структур та їх взаємодію» (див.: *Ле Гофф Ж.* Цивілізація середньовікового Запада. – Москва, 1992. – С.6).

¹⁹ *Гуревич А.Я.* Исторический синтез и школа «Анналов». – Москва, 1993. – 328 с.; *Ле Руа Ладюри Э.* Застывшая история // Thesis. – 1993. – №2. – С.153–173; *Ле Гофф Ж.* Цивілізація середньовікового Запада. – Москва, 1992; *Шоноу П.* Цивілізація Просвещения. – Екатеринбург; Москва, 2008. – 688 с.

²⁰ *Анучин В.А.* Географический фактор в развитии общества. – Москва, 1982. – 336 с.; *Баранский Н.Н.* Избранные труды. Научные принципы географии. – Москва, 1980. – 239 с.;

суспільними процесами. Останні трактувалися як надбудова та нормальне оформлення господарських зв'язків. Докладніше питання епістемології цього напрямку в контексті вивчення історії господарської діяльності на території сучасної України висвітлено нижче.

На протигагу формаційному підходу в 1930-х рр. у рамках позитивізму сформувалася цивілізаційна школа²¹. Її представники вважають, що кожна окрема цивілізація має власну систему цінностей, яка визначає рівень її господарського розвитку, інтенсивність і прояв політичного (в тому числі міжнародного) життя та напрями взаємодії з іншими цивілізаціями. При цьому для кожної з них характерний універсальний лінійний розвиток від зародження через розквіт до занепаду/стагнації. Окремі сучасні цивілізації сформувалися на основі давніх попередників, що через різні обставини припинили своє існування.

У рамках цієї наукової школи господарська діяльність розглядається як один із головних індикаторів віднесення цивілізації до певної універсальної стадії її розвитку. В основі економічного й суспільного розвитку лежить відповідний виклик – сувора природа, постійний тиск або підступний напад сусідів, освоєння нових земель чи ж втрата принципово важливої складової самоідентифікації. Усі вони зумовлюють для еліти кожної цивілізації необхідність вибору щодо напрямку подальшого розвитку, або ведуть до втрати контролю над суспільством, яке, у цьому випадку, швидко деградує та щезає. При цьому мало розглядаються процеси взаємодії між різними цивілізаціями у стабільний період їх розвитку та не розкрито механізм, як саме однакові чинники зумовлювали в один історичний період швидкі зміни, а в інший – навпаки, відсутність бажання до змін у представників певної цивілізації.

На початку ХХ ст. в історії економіки й економічній географії набув своєї довершеної форми описовий напрям²². Накопичення архівних відомостей, особливо щодо часів пізнього середньовіччя, дозволяло робити розгорнуті докладні описи змін у господарській діяльності для певних невеликих за охопленням територій. Із часом це призвело до появи узагальнюючих праць з історії господарювання в рамках створення загальної концепції минулого певного народу чи держави в Європі. Кожен із цих об'єктів історичної науки розглядався переважно за усталеною універсальною схемою, в якій мало уваги приділялося зв'язкам між різними складовими як певного суспільства, так і між окремими народами чи державами. Їх поява вважалася закономірним наслідком розвитку відповідного суспільства.

Витвер И.А. Историко-географическое введение в экономическую географию зарубежного мира. – Москва, 1963. – 367 с.; *Максаковский В.П.* Историческая география мира. – Москва, 1997. – 584 с.

²¹ *Гумилёв Л.Н.* Этногенез и биосфера Земли. – Ленинград, 1990. – 527 с.; *Пуляркин В.А.* Локальные цивилизации во времени и пространстве (взгляд географа). – Москва, 2005. – 536 с.; *Тойнбі А.* Дослідження історії: У 2 т. – К., 1995; *Хантингтон С.* Столкновение цивилизаций. – Москва, 2003. – 603 с.

²² *Гельфферих К.* Развитие народного хозяйства Германии. 1888–1913 г. – Москва, 1920. – 114 с.; *Зангер К.* Всеобщая экономическая география. – Москва, 1926. – 328 с.; *Реклю Э.* Земля и люди. Всеобщая география: В 19 т. – Санкт-Петербург, 1873–1893; *Vidal de La Blache P.* Tableau de la géographie de la France. – Paris, 1903. – 395 p.

Наукове вивчення господарської діяльності на території сучасної України зародилося водночас із формуванням перших шкіл у географічній, економічній, історичній науках наприкінці XIX – на початку XX ст. При цьому в українському контексті до Другої світової війни не було узагальнюючих ґрунтовних праць з історії економіки та економічної географії щодо всієї території сучасної України²³. Досліджували переважно питання розвитку окремих природно-господарських регіонів як самодостатніх економічних одиниць, або певних галузей господарства як складових економічних комплексів держав, що володіли тією чи іншою частиною української території у відповідну історичну епоху²⁴. У XX ст. сформувалися дві головних наукових школи української історіографії – радянського марксизму та політичної еміграції.

Найбільше напрацювань із питань розвитку господарства, окремих галузей як на території всієї України, так і в її регіонах було зроблено на засадах радянського марксизму²⁵. Його головні епістемологічні особливості:

– акцентування уваги переважно на вивченні поступального та безкризового розвитку економіки України за радянської влади;

– домінування в дослідженнях господарських процесів та явищ лише тих, що мали місце на частині території сучасної України, яка перебувала у складі Російської імперії;

– висвітлення тільки позитивних аспектів розвитку економіки різних частин території сучасної України після їх включення в різний історичний час до складу держав із центром у Москві/Санкт-Петербурзі;

– виразна окремішність у вивченні економічних аспектів розвитку Буковини, Волині, Галичини, Закарпаття за одночасної гіперболізації позитивного значення господарських та інших видів зв'язків цих регіонів України з Московським царством/Російською імперією;

– мінімальне вивчення впливу і взаємодії внутрішньоукраїнських та міжнародних економічних, політичних процесів на розвиток господарської діяльності на території сучасної України.

У своїх дослідженнях представники цієї наукової школи спиралися на теоретико-методологічні напрацювання провідних фахівців у відповідних напрямках географічної, економічної, історичної науки з Москви, Ленінграда. Головні результати було узагальнено в колективних монографіях²⁶.

²³ Багалій Д.І. Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті. – Т.1: Історіографічний вступ і доба натурального господарства. – Х., 1928. – С.18–19.

²⁴ Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті. – Т.1; Воблий К. Экономическая география Украины. – К., 1919. – 173 с.; Слабченко М.С. Організація господарства України від Хмельниччини до світової війни. – Ч.1: Господарство Гетьманщини XVII–XVIII ст. – Т.1: Землеволодіння та форми сільського господарства. – Одеса, 1923. – 203 с.

²⁵ Першим ґрунтовним дослідником історіографії вивченості господарської діяльності на території сучасної України з позицій радянського марксизму був Д.І.Багалій (див.: Багалій Д.І. Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті. – Т.1. – С.18–124).

²⁶ Історія народного господарства Української РСР: У 3 т., 4 кн. – К., 1983–1985; Історія Української РСР: У 8 т., 10 кн. – К., 1977–1979.

Представники української політичної еміграції у своїх студіях з історії господарської діяльності акцентували увагу переважно на вивченні колоніальної політики Росії та Польщі щодо України²⁷. Докладно розглядали особливості господарювання у західних регіонах та розкривали визначальне значення українських земель у розвитку господарства Російської імперії/СРСР, указували на цілковиту залежність економіки радянської України від політики центру. Окремі представники цього напрямку виступали із запереченням економічної сутності колоніального становища України в Російській імперії та наголошували на великому значенні в розвитку господарства міжнародних економічних зв'язків і геополітичних процесів. Найповніше погляди представників цього напрямку представлено в багатотомній «Енциклопедії українознавства» (1949–1989 рр.).

Проведений аналіз свідчить, що в українській історичній науці за роки незалежності значна увага питанням господарської діяльності не приділялася. Маємо лише колективну монографію, підготовлену на традиційних для вітчизняних істориків наукових позиціях²⁸, тематичні статті в «Енциклопедії історії України» (2003–2013 рр.). Тому активізація відповідних напрацювань із позицій сучасних світових наукових шкіл дозволить вирішити важливе завдання – обґрунтувати нову часову періодизацію історії господарської діяльності на території сучасної України.

REFERENCES

1. Amin, S. (2007). *Virus liberalizma: permanentnaya voyna i amerikanizatsiya mira*. Moskva [in Russian].
2. Anuchin, V.A. (1982). *Geograficheskiy faktor v razvitiy obshchestva*. Moskva [in Russian].
3. Arrighi, G. (2006). *Dolgiy dvadtsatyy vek: Den'gi, vlast' i istoki nashogo vremeni*. Moskva [in Russian].
4. Bahalii, D.I. (1928). *Narys istorii Ukrainy na sotsial'no-ekonomichnomu grunti*. Vol.1. *Istoriografichniy vstup i doba natural'noho hospodarstva*. Kharkiv [in Ukrainian].
5. Bairoch, P. (1997). *Victoires et déboires : histoire économique et sociale du monde du XVIe siècle a nos jours : en 3 vol*. Paris [in French].
6. Baranskiy, N.N. (1980). *Izbrannyye trudy*. *Nauchnyye printsipy geografii*. Moskva [in Russian].
7. Bobrovnikov, A.V. (2004). *Makrotsikly v ekonomike stran Latinskoy Ameriki*. Moskva [in Russian].
8. Braun, E. (2007). Shkola Annalov – «Novaya istoricheskaya nauka». *Annaly ekonomicheskoy i sotsial'noy istorii*. (pp.18–19). Moskva [in Russian].

²⁷ Енциклопедія українознавства: Загальна частина: У 3 т. – Т.3. – К., 1995. – С.1036–1037, 1040.

²⁸ Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: У 2 т. – К., 2011.

9. Brunet, R. (ed.). *Géographie universelle* (1991) (en 10 vol., 12 livres). (vol.1, livre 2. Mondes nouveaux. Le système Monde). Paris [in French].
10. Chaunu, P. (2008). *Tsivilizatsiya Prosveshcheniya*. Yekaterinburg; Moskva [in Russian].
11. Dan A.X. & Moen J.M. (2003). *Istoriya chelovechestva* (8 vol.). Vol.2. III tysyacheletiyе do n.e. – VII vek do n.e. Moskva [in Russian].
12. Dollfus, O. (1995). *Sistema Mir. Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya*, 6, 77–86 [in Russian].
13. Dollfus, O. (2007). *La mondialisation*. Paris [in French].
14. Dos Santos, T. (2008). *Struktura zavisimosti. Skepsis*, 5. http://sceptis.net/library/id_2297.html [in Russian].
15. *Économie-monde* (2003) in *Dictonnaire de la géographie et de l'espace des sociétés* (pp.292–293). Ed. by J.Lévy & M.Lussault. Paris: Belin [in French].
16. Gurevich, A.Ya. (1993). *Istoricheskiy sintez i Shkola „Annalov”*. Moskva [in Russian].
17. Hantigton, S. (2003). *Stolknoveniye tsivilizatsiy*. Moskva [in Russian].
18. Inozemtsev, V.L. (1999). *Raskolotaya tsivilizatsiya: Nalichestvuyushchiye predposylki i vozmozhnyye posledstviya postekonomicheskoy revolyutsii*. Moskva [in Russian].
19. King, Ch. (2011). *Istoriya Chornoho morya*. Kyiv [in Ukrainian].
20. Kulchytskyi, S. (2013). *Chervonyi vyklyk. Istoriia komunizmu v Ukraini vid yoho narodzhennia do zahybeli*. Kyiv [in Ukrainian].
21. Le Goff, J. (1992). *Tsivilizatsiya srednevekovogo Zapada*. Moskva [in Russian].
22. Le Roy Ladurie, E. (1993). *Zastyvshaya istoriya. Thesis*, 2, 153–173 [in Russian].
23. Lévy, J. & Lussault, M. (Ed.). Braudel, Fernand (1902–1985) (2003) in *Dictonnaire de la géographie et de l'espace des sociétés* (pp.118–119). Paris [in French].
24. Mak-Nill, U. (2008). *V pogone za moshch'yu. Tekhnologiya, vooruzhennaya sila i obshchestvo v 11–20 vekakh*. Moskva [in Russian].
25. Maksakovskiy, V.P. (1997). *Istoricheskaya geografiya mira*. Moskva [in Russian].
26. Malkov, S.Yu., Grinin, L.Ye., Korotayev, A.V. (Eds.). (2007). *Istoriya i matematika. Makroistoricheskaya dinamika obshchestva i gosudarstva*. Moskva [in Russian].
27. Mironov, B.N. (2012). *Sotsial'naya istoriya Rossii perioda imperii (18 – nachalo 20 v.). Genezis lichnosti, demokraticheskoy sem'i, grazhdanskogo obshchestva i pravovogo gosudarstva* (2 vol.). Sankt-Peterburg [in Russian].
28. Prebish, R. (1992). *Periferiynny kapitalizm: yest' li yemu al'ternativa?* Moskva [in Russian].
29. Pulyarkin, V.A. (2005). *Lokal'nyye tsivilizatsii vo vremeni i prostranstve (vzglyad geografa)*. Moskva [in Russian].
30. Radimen, W. (2013). *Pluh, mor i nafta: Yak liudstvo zdobulo kontrol' nad klimatom*. Kyiv [in Ukrainian].
31. Sintserov, L.M. (2010). *Revolyutsiya na transporte, v sredstvakh svyazi i obrazovaniye mirovogo khozyaystva na rubezhe 19 i 20 vekov. Geografiya mirovogo razvitiya*, 2. Moskva, 126–142 [in Russian].
32. Smolii, V.A. (Ed.). (2003–2013). *Entsyklopediia istorii Ukrainy* (10 vol.). Kyiv [in Ukrainian].
33. Smolii, V.A. (Ed.). (2011). *Ekonomichna istoriia Ukrainy: Istoryko-ekonomichne doslidzhennia* (2 vols.). Kyiv [in Ukrainian].
34. Treivish, A.I. (2009). *Gorod, rayon, strana i mir. Razvitiye Rossii glazami stranoveda*. Moskva [in Russian].
35. Ulin, B. (2004). *Mezhregional'naya i mezhdunarodnaya trgovlya*. Moskva [in Russian].
36. Vitver, I.A. (1963). *Istoriko-geograficheskoye vvedeniye v ekonomicheskuyu geografiyu zarubezhnogo mira*. Moskva [in Russian].
37. Wallerstein, I. (2001). *Analiz mirovykh sistem i situatsiya v sovremennom mire*. Sankt-Peterburg [in Russian].

IVAN SAVCHUK

Candidate of Geography Sciences (Ph.D. in Geography), Senior Research Fellow,
Department of the Space Organization of Society,
Institute of Geography NAS of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), ivansavchuk@yahoo.com

MAIN SCIENTIFIC APPROACHES TO STUDY SPACE-DEVELOPMENT OF ECONOMIC ACTIVITY

The article highlights the main scientific approaches to the study of spatial and temporality development of economic activity, and features of the study of economic activity in the territory of modern Ukraine from the positions of the corresponding scientific schools are revealed. The sequence of occurrence of different scientific approaches and their epistemological difference is shown. In this case, the descending direction of representation of the respective schools was applied in order to understand the close ties between them. Theoretical and methodological approaches of scientific schools of global history; geo-historical, world-systemic, post-colonial, positivist, traditionalist, and descriptive are quite different, which is determined by various basic scientific principles in the studied economic activity. At the same time, in the modern historical science of Ukraine, studies on economic history are singular. Mostly they are written from traditional positions. At the same time there is a different methodology of studying economic development in the past due to the affiliation of the relevant scientist to a certain scientific school. The specificity of existing scholarly schools in Ukrainian historiography regarding the study of economic activity in the territory of modern Ukraine is their conditional division into two main groups – Soviet Marxism and Ukrainian political emigration. Each of them has its own distinct theoretical and methodological settings and research directions. At the same time, both these research groups continue their research in the framework of the traditional positivist approach. Thus, there is a need for the use of modern foreign scientific approaches to the understanding of economic processes and phenomena in the past in the territory of modern Ukraine. This will allow the development of a new historical time periodization for the needs of the national economic history.

Keywords: *scientific school, economic activity, Ukraine.*